

پیشینه پژوهی حقوق موضوعه حمایت از حیوانات در اسناد

بین‌المللی با تأکید بر زندگانی پیامبر خدا ﷺ و امامان شیعه علیهم‌السلام *

✍ سید محمد حسن موسوی خراسانی^۱

✍ ایمان بوژمهرانی^۲

چکیده

حیوانات از بدو خلقت انسان، در کیفیت زندگی او مؤثر بوده‌اند و امروزه حیوانات، سهم عمده‌ای در رفع نیازهای جامعه بشری دارند. به همین دلیل، با پیشرفت علم، صنعت و فرهنگ در دروه‌های اخیر، توجه بیشتری به حیوانات و حقوق آنها شده است. حدود دو قرن است که جوامع غربی در موضوع حمایت از حقوق حیوانات فعالیت‌هایی را انجام داده و نتایج آن را به صورت اسناد بین‌المللی در سطح جهانی منتشر کرده‌اند. این پژوهش، به روش توصیفی تحلیلی و با تأکید بر مطالعات تطبیقی انجام شده و اطلاعات آن به شیوه کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. با مقایسه بین آخرین منشور جهانی حقوق حیوانات با آموزه‌های موجود در سیره اهل بیت علیهم‌السلام، چنین به نظر می‌رسد که حقوق حیوانات در فرهنگ اسلامی که حدود ۱۲ تا ۱۴ قرن پیش از گفتار و رفتار پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام نشأت گرفته است، فراتر و جامع‌تر از قوانین و معاهدات بین‌المللی قرون اخیر است و عمده این قوانین، ریشه در آموزه‌های اسلامی دارد.

واژگان کلیدی: حقوق حیوانات، اسناد بین‌المللی، سیره، پیامبر، امامان شیعه.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۸/۸ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۴

۱. استادیار گروه حقوق دانشگاه علوم اسلامی رضوی، mmoosavikhorasani@yahoo.com

۲. دانش‌پژوه سطح سه رشته تاریخ و سیره مدرسه تخصصی قرآن و عترت مشهد (نویسنده مسئول)،

imanbouzhmehrani1375@gmail.com

وجود حیوانات همواره رابطه تنگاتنگی با کیفیت زندگی بشر داشته تا جایی که انقراض برخی از گونه‌های آن، چرخه‌ی محیط‌زیست را دچار چالش کرده و حتی زندگی انسان را تحت الشعاع قرار داده است؛ چراکه به عنوان مثال، بخشی از آلودگی‌های زیست‌محیطی توسط برخی جانوران پاکسازی می‌گردد (ارشدی، ۱۳۸۴: ص ۲) و عمده نیازهای بشر در عرصه تغذیه، از حیوانات تأمین می‌گردد. از این رو در دهه‌های اخیر و با پیشرفت علم و صنعت حفظ محیط زیست و حیوانات به یکی از دغدغه‌های اصلی جوامع انسانی تبدیل شده است. ایجاد کنوانسیون‌های بین‌المللی در جهت حفظ حقوق حیوانات، نظیر معاهده ۱۵ اکتبر ۱۹۷۸ یونسکو، از جمله اقدامات در این راستا شمرده می‌شود.

حال این سؤال مطرح می‌شود که مفاد این قوانین و معاهدات، اساساً دستاورد حقوقی کشورهای به اصطلاح توسعه یافته است و یا پیشینه‌ای فرای آن دارد؟ و آیا اسلام که داعیه جامعیت و پویایی دارد، (۵۹ انعام) به اهمیت و جایگاه حقوق حیوانات پرداخته است؟

از جمله پژوهش‌های صورت گرفته در این عرصه، می‌توان به مقاله‌ی «حمایت از حیوانات در قوانین ایران و اسناد بین‌المللی» به قلم رزاق خوشیاری و علی مجدی و مقاله «حقوق حیوانات از منظر اسلام» نوشته آقایان محسن جوادی و اصغر مسعودی اشاره کرد. وجه تمایز این پژوهش نسبت به آثار مذکور، بررسی تطبیقی مفاد کنوانسیون‌های بین‌المللی با سیره اهل بیت علیهم‌السلام است.

۱. حقوق حیوانات در اسناد بین‌الملل

پس از رنسانس و انقلاب صنعتی، نخستین بار در سال ۱۸۲۲ میلادی قوانینی در جهت حفظ حقوق حیوانات در انگلستان تصویب و در سال ۱۹۱۱ تکمیل شد که شامل چند بند از جمله؛ ممنوعیت کشتن آنها با مواد سمی، بارکشی و ایجاد درگیری میان آنها، بریدن دم اسب، شکار گوزن در شب، بیهوشی قبل از ذبح و پیشگیری و درمان بیماری حیوانات بود. (خوشیاری حاجی بابا و مجدی، ۱۳۹۲: ۱۷۴) بعد از تصویب این قانون، کشورهای دیگری مانند آلمان، امریکا، اسپانیا، دانمارک، بلژیک و... این قانون را به رسمیت شناختند. (مقیمی حاجی، ۱۳۸۵: ۲)

قبل از تکمیل این قانون، در ژوئیه ۱۸۵۰ ژنرال دلماس دوگرامونت به دلیل انزجار از حیوان‌آزاری و جریحه دار شدن عواطف انسانی در برابر آزار حیوانات، قانونی را پیشنهاد کرد که به نام قانون گرامونت مشهور شد و به موجب آن، رفتار بد و ناپسند نسبت به حیوانات اهلی ممنوع گردید. طبق این قانون، کسانی که در ملاء عام به آزار حیوانات می‌پرداختند، به یک تا پانزده فرانک جریمه نقدی و بین یک تا پنج سال زندان محکوم می‌شدند. (شکریگی، ۱۳۹۲: ۷۲) در سپتامبر ۱۹۵۹ ادموند میشله وزیر دادگستری دولت ژنرال دوگل، با افزودن دو بند، قانون دگرامونت را توسعه داد: الف) حذف قید ملاء عام و شمول جریمه نقدی و حبس برای افرادی که به دور از انظار عمومی رفتاری خشونت‌آمیز با حیوانات داشته باشند. ب) نگهداری حیوانات در فقس و محبوس کردن آنها نیز مصداق حیوان‌آزاری و رفتار خشونت‌آمیز است. (مشهدی، ۱۳۹۰: ۱۶)

پس از وضع، تکامل و بروزرسانی این قانون، در اکتبر ۱۹۷۸، یونسکو^۱ با لحاظ مباحث اختلافی میان ادیان، در صدد ایجاد فهم مشترک جهانی از حقوق حیوانات برآمد و در سال ۱۹۹۰ آخرین نسخه از قانون مذکور را تصویب و ابلاغ کرد که حق احترام بر حیوانات، حق زندگی و تولید نسل آزادانه و حق مراقبت از حیوانات را از جمله آن حقوق برشمرد. طبق این قانون که تاکنون نیز در حال اجراست، هیچ حیوانی نباید در معرض برخورد نامناسب یا اعمال بی‌رحمانه قرار گیرد و اگر کشتن حیوانی لازم باشد، باید لحظه‌ای، بدون درد و بدون هیچ دلهره‌ای صورت گیرد. در بند دهم این قانون، مقرر شده است که این حقوق از دوران طفولیت، در خانواده و مدرسه به کودکان آموزش داده شود. (Chapouthier, 1992, pp36-38).

۱. یونسکو عضو گروه توسعه سازمان ملل متحد که با هدف کمک به «ایجاد صلح، ریشه کن کردن فقر، توسعه پایدار و گفتگوی بین فرهنگی از طریق آموزش، علوم، فرهنگ، ارتباطات و اطلاعات» به وجود آمده است که در همین راستا، برای حیوانات حقوقی را معین نموده که افراد بشر باید خود را ملتزم به رعایت آنها کنند این امر بیان‌گر اهمیت ویژه حیوانات برای بشر است که حفظ آنها باید به صورت فرهنگی جهانی، نهادینه شود.

۱-۱. بررسی مصوبه حقوق حیوانات در سازمان یونسکو

مصوبه سال ۱۹۹۰ یونسکو که آخرین تغییرات و اصلاحات را در خود جای داده و تا امروز نیز مورد استناد سازمان‌ها و نهادهای حقوقی دنیا قرار می‌گیرد، دارای ۱۰ ماده به شرح ذیل است:

۱. همه حیوانات حق زندگی در یک چارچوب بیولوژیکی متعادل دارند، تا جایی که در زندگی انسان‌ها اختلالی ایجاد نکند.

۲. همه حیوانات محترم شمرده می‌شوند.

۳. هیچ حیوانی نباید در معرض برخورد نامناسب یا اعمال بی‌رحمانه قرار گیرد. البته اگر کشتن حیوانی لازم باشد، باید لحظه‌ای، بدون درد و بدون ایجاد دلهره برای او صورت گیرد و با جسد حیوان برخورد مناسب صورت گیرد.

۴. حیوانات وحشی حق زندگی و تولید نسل آزادانه در محیط زیست طبیعی خویش را دارند. محرومیت طولانی مدت از این آزادی و همچنین شکار، صید و هرگونه استفاده از حیوانات وحشی برای مقاصد غیر حیاتی، برخلاف چنین حقی است.

۵. حیوانی که به انسان وابسته است، حق مراقبت و توجه ویژه دارد. چنین حیوانی نباید به هیچ وجه رها شده و یا به ناحق کشته شود. هرگونه پرورش حیوان یا بهره‌برداری از آن، باید متناسب با فیزیک و موقعیت حیوان باشد. سالن‌های نمایش، نمایشگاه‌ها و فیلم‌هایی که از حیوانات استفاده می‌نمایند، باید بر حیثیت و موقعیت حیوانات احترام گذاشته و هیچ خشونت‌هایی را به کار نبرند.

۶. آزمایش روی حیوانات موجب رنج فیزیکی و روانی و نقض حقوق حیوانات است. روش‌های جایگزین باید توسعه یافته و بگونه‌ای نظام‌مند اجراء گردد.

۷. هر اقدام غیر ضروری و یا تصمیم به آن که منجر به مرگ حیوانات گردد، به مثابه جنایت علیه حیوان است.

۸. هر گونه اقدام و یا تصمیمی که منجر به خطر افتادن گونه‌های وحشی گردد، نسل کشی، (جنایت علیه گونه‌ها) تلقی می‌شود. آلودگی و تخریب بیوتوپها (محدود های طبیعی زندگی حیوانات) نیز نسل کشی محسوب می‌شود.

۹. شخصیت حیوانات و حقوق آنها باید به موجب قانون مورد شناسایی قرار گیرد. باید نمایندگانی در نهادهای دولتی برای دفاع و حمایت از حیوانات وجود داشته باشد.

۱۰. آموزش و پرورش عمومی به منظور راهنمایی انسان به توجه، درک و احترام به حیوانات می‌بایست آموزش را از دوران طفولیت آغاز کند. (شکریگی، ۱۳۹۲: ۵۰ تا ۵۱؛ گودرزی بروجردی، ۱۳۸۶: ۳۸۷)

۲. حقوق حیوانات در زندگانی پیامبر خدا ﷺ و امامان شیعه علیهم‌السلام

از رهبران الهی اسلام مجموعه دستورات و آموزه‌هایی در راستای حفظ حقوق حیوانات صادر شده است که برخی شامل امر، برخی نهی و برخی دیگر به صورت نکوهش و مذمت افرادی که حقوق حیوان را رعایت نکرده‌اند، می‌شود.

امر به مهربانی با حیوانات و گرمی داشتن آنها (صدوق، ۱۴۱۰: ۲ / ۱۸۹)؛ دستور به عدالت در استفاده از حیوان بار کش (مجلسی، ۱۴۰۳: ۶۴ / ۲۰۱ و ۲۱۰)؛ توصیه به سواری خواستن از حیوان به اندازه توان او و نهی از افراط در سواری گرفتن (صدوق، ۱۴۱۰: ۲ / ۱۸۷)؛ مراعات حال حیوان لاغر (صدوق، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۱۸۹)؛ امر به بُردن حیوان از میسری که آسان‌تر است (متقی هندی، ۱۴۰۹: ۹ / ۶۲)؛ دستور استفاده از چاقو تیز هنگام ذبح جهت تسریع ذبح (زبیدی شافعی، ۱۳۴۶: ۲ / ۱۰۶) از جمله اوامر و توصیه‌هایی است که در این راستا از پیامبر اسلام ﷺ و امامان شیعه علیهم‌السلام صادر شده است.

نهی از زدن بر صورت حیوان (صدوق، ۱۴۱۰: ۲ / ۱۸۷)؛ نهی از نفرین، فحش و ناسزاگویی به حیوان (صدوق، ۱۴۱۰: ۲ / ۱۸۸)؛ نهی از زائل کردن قوای جنسی حیوان (اخته کردن) (متقی هندی، ۱۴۰۹: ۹ / ۶۶)؛ نهی از نشستن طولانی بر پشت حیوانات (مجلسی، ۱۴۰۳: ۶۴ / ۲۱۹ - ۲۲۰)؛ نهی از سوار شدن چند نفر همزمان بر حیوان (مجلسی، ۱۴۰۳: ۶۴ / ۲۱۶)؛ نهی از شکار شبانه پرندگان و کشتن جوجه‌هایش (کلینی، ۱۳۶۷: ۶ / ۲۱۶)؛ نهی از هراساندن حیوان (نهج البلاغه، نامه ۲۵) منع از ذبح حیوان در

جایی که حیوانی دیگر می بیند (کلینی ۱۴۰۷: ۶ / ۲۳۰)؛ نهی از به جان هم انداختن حیوانات (ناصف، ۱۴۰۶: ۴ / ۳۵۱)، از جمله مناهی پیامبر اسلام و امامان شیعه در رابطه با حیوانات است.

نکوهش آزاردهندگان حیوانات (صدوق، ۱۴۰۳: ۱۲۹) و نفرین کسانی که اعضای بدن حیوان را می بُرند (ابن حجر عسقلانی، بی تا: ۹ / ۵۵۴) نیز از مواردی است که در سیره اهل بیت علیهم السلام یافت می شود؛ لذا با توجه به چنین آموزه هایی در سیره پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و امامان شیعه علیهم السلام و با توجه به مفاد قوانین بین المللی، خصوصاً قانون ۱۹۹۰ یونسکو، به نظر می رسد عمده این قوانین، ریشه در آموزه های اسلامی دارد که در ادامه به آنها پرداخته می شود.

۲-۱. حق زندگی

همانطور که بشر در راستای پیشبرد اهداف خویش، گذران زندگی و تأمین معاش حق استفاده از زمین را دارد، حیوانات و دیگر موجودات نیز نسبت به زمین و استفاده از منابع آن، مانند مسکن، غذا، آب و... از حقوق طبیعی برخوردارند. در نخستین بند از قانون ۱۹۹۰ یونسکو، همه حیوانات حقی برابر جهت زندگی در زمین دارند و نباید بین آنها تفاوتی قائل شد و این برابری نیز نباید موجب به خطر افتادن انواع و افراد بشر شود و یکی از حقوق اساسی آنها، فراهم آوردن شرایط مساعد و مطلوب برای حیوان توسط مالک آن است.

در این زمینه، رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله معتقدند که اگر مالک، توانایی فراهم کردن شرایط مناسب برای زندگی و معیشت حیوان را ندارد، برای جلوگیری از اذیت شدن حیوان، باید یکی از این دو عمل را برگزیند: فروختن حیوان و یا آزاد کردن آن که این راه اخیر، مشروط به عدم اختلال در نظام اجتماعی است. روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله از جایی عبور می کردند، شتری را دیدند که بر در منزل، دستش بسته شده است، بدون آن که آب و علفی، جلو آن گذاشته باشند! خاتم الانبیاء صلی الله علیه و آله فرمودند: «صاحب این حیوان کجاست؟ آیا به خاطر این رفتاری که با این حیوان کرده ای از عذاب الهی نمی ترسی؟! یا آب و علف او را مهیا کن و یا آن را آزاد گردان تا خودش چیزی بیابد.» (متقی هندی، ۱۴۰۹: ۹ / ۶۷)

در این روایت، خاتم النبیین ﷺ به مالک حیوان دستور می‌دهند شرایط مناسب و مساعد را برای حیوان فراهم کند؛ زیرا همه حیوانات از حقوقی برخوردارند، طوری که اگر کوتاهی صورت گیرد عذاب اخروی در انتظار صاحب حیوان است!

۲-۲. احترام به حیوانات

دومین ماده عهدنامه یونسکو، به محترم شمردن حیوانات اشاره دارد. پیامبر اسلام ﷺ و امامان شیعه علیهم‌السلام، توجه ویژه‌ای به حیوانات داشتند تا جاییکه با اندک مطالعه‌ای در سیره ایشان، روشن می‌شود که کمتر کسی به حیوانات این چنین احترام می‌گذازد. مردی خدمت پیامبر ﷺ رسید و به حضرت سلام کرد، پیامبر ﷺ (به صیغه جمع) فرمودند: و علیکم السلام. آن مرد عرض کرد: ای رسول خدا! من یک نفر بیش نیستم! حضرت فرمود: بر تو و اسبت سلام کردم. (النوادر، ۱۳۷۶: ۱۱۹)

در گزارش‌های تاریخی آمده است که مردی به نام نُجیح، برخورد جوانمردانه‌ی سبط اکبر پیامبر، امام حسن مجتبی علیهما السلام را بازگو می‌کند؛ نجیح می‌گوید: دیدم امام حسن علیهما السلام در حال غذا خوردن است. در این حال سگی آمد و پیش روی آن حضرت ایستاد. امام مجتبی علیهما السلام یک لقمه غذا که می‌خورد، یک لقمه هم به سگ می‌داد. گفتم ای پسر پیامبر، اجازه می‌دهی این سگ را دور کنم؟ فرمودند: نه! زیرا دوست ندارم جان‌داری به من بنگرد و من در حال خوردن غذا باشم و چیزی به او ندهم. بگذار باشد وقتی سیر شد، خودش می‌رود. (جزایری، ۱۴۲۷: ۱، ۱۱۶) به این طریق برخورد کردن با سگی که ظاهراً ولگرد است و مال امام محسوب نمی‌شود، نشان‌گر اهمیت ویژه این مسأله در نزد پیشوایان دین اسلام است.

همچنین از احترام به حیوان در آموزه‌های اسلامی به عنوان عبادت یاد شده است؛ برای نمونه روزی سرمایه‌داری را دیدند که خودش جو اسبش را پاک می‌کند، به او گفتند: چرا نمی‌گذاری تا دیگران این کار را بکنند؟ گفت: از پیغمبر خدا ﷺ شنیدم که فرمود: مردی نیست که خودش برای اسبش جوها را پاک کند، مگر آن که خداوند به هر حبه‌ای، حسنه‌ای برایش می‌نویسد. (دمیری، بیتا: ۲ / ۲۲۱) با توجه به ارزش فراوان عُمر در دستورات اسلام، اگر مالک، زمانی را برای پاک کردن جو اسب یا هر حیوانی اختصاص دهد، نه تنها اسراف در عمر نیست، بلکه عبادت و حسنه است!

در گزارشی دیگر، یکی از یاران پیامبر ﷺ نقل می‌کند: یک شتر شیرده را به رسول خدا ﷺ هدیه کردند. ایشان فردی را امر نمودند تا آن را بدوشد. آن فرد در دوشدین بسیار تلاش کرد و سخت حیوان را دوشید؛ وقتی حضرت زیاده روی شخص را دید، فرمود: اینگونه ندوش! برای بچه او نیز سهمی بگذار! (بیهقی، بی تا: ۶ / ۱۳۱) در این روایت دو نکته وجود دارد: ۱. نباید در بهره‌گیری از حیوان از حد متعارف و بیش از توان او خارج شد. ۲. حیوانات اهلی اگر فرزندی دارند که نیازمند شیر مادر است مالک حق ندارد همه شیر حیوان را بدوشد و باید از شیر حیوان مادر، حقی مخصوص برای فرزندش نگهدارد که این موارد، اوج حمایت از حقوق حیوانات به شمار می‌رود.

۳-۲. برخورد مناسب با حیوان، حتی با جسد او

نزد هر عقل سلیمی رعایت اصول اخلاقی امری پسندیده و مطلوب تلقی شده و برخورد مناسب در مواقع و حوادث مختلف بیانگر شخصیت، تربیت و فرهنگ شخص محسوب می‌شود. یکی از مصادیق برخورد شایسته، در مواجهه با حیوان است که سومین ماده معاهده بین‌المللی حقوق حیوانات در یونسکو، ناظر به این مسأله است.

نمونه‌ای کامل از برخورد مناسب با حیوان را در سیره امام سجاد علیه السلام مشاهده می‌کنیم؛ آنجایی که حضرت به فرزندشان امام باقر علیه السلام می‌فرمایند: من با شتر خود، بیست حج به جا آورده‌ام و در این مدت یک تازیانه به او زده‌ام! پس هرگاه مُرد، آن را به خاک بسپارید تا خوراک درندگان نشود. (صدوق، ۱۴۰۶: ۵۰) امام سجاد علیه السلام بعد از واقعه کربلا در مدینه سکنای گزیده و تا پایان عمر در همان دیار باقی ماندند. طبق این روایت، حضرت در موسم حج از مدینه به سمت مکه راهی می‌شدند، حتی یک مرتبه هم شتر خود را زده‌اند، این در حالی است که فاصله بین مکه تا مدینه، حدود ۴۳۰ کیلومتر است!

نکته قابل توجه این است که یکی از موارد وصیت امام سجاد علیه السلام به فرزندشان، دفن کردن شتر، بعد از مُردن است؛ به عبارتی آن شتر برای امام علیه السلام چنان اهمیتی داشته که نسبت به برخورد محترمانه با حیوان و جسد او، به امام بعدی توصیه می‌کنند.

اخبار سیره پیامبر گرامی اسلام ﷺ و اهل بیت علیهم السلام که در بردارنده برخورد شایسته با حیوانات است، بسیار ذکر گردیده؛ به عنوان مثال یکی از همراهان پیامبر خدا ﷺ نقل می‌کند: روزی گوسفندی وارد منزل شد و یک قرص نان را که نزدیک ما بود، برداشت و

فرار کرد. فوری برخاستم و به دنبالش دویدم و حیوان را گرفته و نان را از دهانش کشیدم. وقتی آن رسول الله ﷺ این عمل را از من دید، فرمودند: کار شایسته ای نکردی؛ درست نبود که پشت گردن این حیوان را بگیری و بر او فشار بیاوری تا آن قرص نان را از دهانش بگیری! (دمیری، بیتا: ۴۴/۲)

یکی از اموری که اهل بیت علیهم السلام همیشه به آن تأکید می کردند، صدق گفتار و رفتار در تعاملات اجتماعی است و آن را نشان مؤمن واقعی می دانستند (صدوق، ۱۳۷۶: ۲۲۱). درخور توجه است که این توصیه حتی در مورد حیوانات نیز وارده شده و مالک حیوان نباید فریب و نیرنگ به حیوان بزند. در دوران حیات رسول خدا ﷺ حیوانی شرطی شده بود و زمانی که صاحب کاسه ای نشان می داد یا دامن اش را بالا می زد، حیوان فکر می کرد که جو یا نمک است و به سمت مالک می آمد. روزی صاحب حیوان با دست خالی و بدون جو یا نمک، چنان کرد و سپس حیوان را گرفت. پیامبر ﷺ که این صحنه را تماشا می کرد، ناراحت شد و فرمودند: چرا به این حیوان دروغ گفتی؟! نباید او را فریب می دادی (دمیری، بیتا: ۴۴/۲). رفتار مناسب تا چه اندازه باید رعایت شود؟ افراد بسیاری در روابط روزانه و معاملات متأسفانه دروغ می گویند، اما پیامبر ﷺ ارتکاب این فعل قبیح و حرام را حتی برای بهره وری از حیوانات نهی فرموده اند.

۴-۲. حق تولید نسل

تولید نسل حق مسلم هر موجودی است و هیچ کس اجازه ندارد این حق را از موجودات بگیرد، حتی در صورت وحشی بودن حیوان؛ چرا که انقراض برخی از گونه های حیوانی، در اکوسیستم و چرخه حیات خلل ایجاد می کند. از این رو در چهارمین ماده کنوانسیون بین المللی حقوق حیوانات به این امر اشاره شده است. در کتاب نوادر از امام علی علیهم السلام نقل شده است که مردی از اهالی نجران در یکی از جنگ ها، همراه رسول خدا ﷺ بود. با این شخص، اسبی بود که پیامبر ﷺ به شیهه او، انس پیدا کرده بود. چندی اسب از صحنه دور شد و دیده نمی شد و شیهه آن به گوش حضرت نمی رسید. پیامبر به دنبال آن مرد را خواستند و خطاب به او گفتند: با اسب چه کردی؟ عرض کرد: دیدم اسب پرشهوئی است، عقیمش کرد! حضرت او را مورد عتاب قرار دادند و فرمودند: تو نباید چنین کاری را مرتکب می شدی! (نوادر، بیتا، ۳۴)

۵-۲. ممنوعیت آزار دادن و کشتن بی دلیل حیوانات

خلاصه پیام مواد پایانی معاهده بین المللی حقوق حیوانات این است که هر عملی که باعث تحمل درد و موجب آزار و اذیت حیوان شود، ممنوع است و نباید نسل کشی و استفاده ابزاری از حیوان گردد و در صورت ارتکاب، به عنوان جرم شناخته شده است. در این موضوع، گزارش های فراوانی از سیره نبوی وارده شده است. ابن مسعود می گوید: نزد رسول خدا ﷺ بودیم، مردی از جنگل آمده بود و تخم یا جوجه ای پرنده ای را به همراه داشت. پرنده مادر به دنبال ما آمده، بر گرد ما می چرخید و بال بال می زد. وقتی که پیامبر ﷺ این صحنه را دید، فرمودند: کدام یک از شما، این پرنده را آزرده و مصیبت زده کرده است؟ مرد گفت: من تخم یا جوجه او را برداشتم. حضرت فرمودند: به او رحم کنید و جوجه را به او رد نمایید! به او رد نمایید! (دمیری، ۱۴۰۳: ۱ / ۱۹۱-۱۹۲). این گزارش، بر آزار ندادن و رعایت حق حیوانات در سیره نبوی دلالت صریح دارد.

در نظام بشری، همیشه باید از حیوانات مراقبت کرد و اهلی و وحشی آن در اصل مراقبت، تفاوتی ندارند. رسول خدا ﷺ هنگامی که با سپاه اسلام برای فتح مکه می رفت، سگی را دید که با بچه هایش زوزه می کشید و به آنان شیر می داد. به جَعِيل بن سُرَاقه فرمودند: که کنار (و جلو) آن حیوان بایستد و از او مراقبت کند تا مبادا سپاهیان که از آنجا می گذرند، به او و بچه هایش آسیبی برسانند! (مقریزی، ۱۴۲۰: ۲ / ۲۲۵).

اگر فعلی باعث آزار جسمی حیوان شود حتی اندک، در دستورات و فرامین نبوی مورد نهی قرار گرفته است. سواده بن ربیع نزد پیامبر ﷺ آمد. حضرت، چند گوسفند به او بخشید و فرمود: به پسرانت دستور بده ناخن های خود را بگیرند که پستان گوسفندها را به درد نیاورد و زخمی نکنند! و به آنان بگو خوراک بره ها را خوب و پسندیده بدهند! (ابن سعد، ۷ / ۴۶). یکی دیگر از اعمالی که باعث آزار و تحمل رنج حیوان می شود داغ زدن بر حیوان است. این عمل در گذشته شیوع بیشتری داشته و هدف از آن، ایجاد نشانه ای بر حیوان از طرف مالک بود که در صورت گم شدن یا به سرقت رفتن، مالک آن را بهتر باز یابد. این عمل درد و رنج بسیاری بر حیوان وارد می کند. پیامبر خدا ﷺ وقتی الاغی را دید که صورتش را داغ نهاده اند، فرمود: مگر نشینده اید که من لعنت کرده ام آن کسی را که صورت حیوان را داغ بنهد یا بر صورت او تازیانه بزند؟ (ابن ابی داود، بیتا، ۲ / ۳)

توجه به عدالت و برخورد عادلانه در عرصه های گوناگون، در سیره امامان شیعه علیهم السلام به وفور یافت می شود. روایتی از امام صادق علیهم السلام است که ایشان از مکانی در حال گذر بودند که به تعدادی از شترهای در حال گذر رسیدند. نگاه آن حضرت به شتری افتاد که بر اثر بار سنگین، کج شده بود. حضرت خطاب به غلامی که عهده دار کار آنها بود فرمود: ای غلام! عدالت را در حق این شتر رعایت کن، خداوند عدالت را دوست دارد. (برقی، ۲: ۱۳۷۱/۳۶۱).

در سیره و زندگانی معصومان علیهم السلام نگاهی فراتر و والاتر از برخورد همراه محبت با حیوان توصیه شده است. ذبح حیوان برای بهره مندی از آن جایز است، اما اگر بین حیوان و فردی که آن را ذبح می کند، رابطه و علقه ای باشد، بهتر است این کار توسط فردی دیگر صورت گیرد، یا حیوانی دیگر برای ذبح انتخاب شود. محمد بن فضیل می گوید به امام رضا علیهم السلام عرض کردم: من برای قربانی، بزّه ای را پرورش دادم. چون او را گرفتم و خوابانیدم، نگاهی به من کرد، دلم برایش سوخت و با آن مدارا کردم، سپس سرش را بردم. حضرت فرمود: دوست نداشتم چنین می کردی. این گونه نباشد که حیوانی را پرورش دهی، سپس سرش را ببری! (حر عاملی، ۱۴۰۹: ۹/۲۴)

با توجه به تقدم زمانی پیشوایان بزرگ اسلام و آموزه های متعالی آنها نسبت به اسناد بین المللی، و نیز نزدیک بودن مفاد آن قوانین به آموزه های اسلامی، به نظر می رسد عمده این قوانین، ریشه در آموزه های اسلامی دارد.

نتیجه گیری

جوامع غربی پس از رنسانس و انقلاب صنعتی در سال ۱۸۲۲، اولین قوانین مشتمل بر رعایت و حفظ حقوق حیوانات را وضع کردند که به تدریج دامنه ی این قوانین گسترش یافت و سرانجام در سال ۱۹۹۰ آخرین ابلاغیه حقوق حیوانات را یونسکو منتشر کرد. این معاهده بین المللی شامل ۱۰ ماده است که خلاصه آن عبارت اند از: حق زندگی، احترام به حیوانات، برخورد مناسب با آنها، حق تولید نسل و ممنوعیت هر عملی که حیوان را آزار یا از بین ببرد.

در خصوص هر یک از مفاد فوق، اخبار متعددی در سیره پیامبر خدا ﷺ و امامان شیعه علیهم السلام وجود دارد که دلالت بر رعایت حقوق حیوانات به صورت کامل، جامع و مستوفی دارد. درباره حق زندگی روایتی از پیامبر خدا ﷺ در کتب موجود است که حضرت مالک حیوانی را به دلیل فراهم نکردن شرایط زندگی مساعد حیوان به عذاب الهی انذار می دهد. در روایت مشهوری امام حسن علیهما السلام در هنگام خوردن غذا سگی را می بینند که به ایشان نگاه می کند، لقمه ای خوشان می خورند و لقمه ای برای آن سگ می دهند که این خود مصداقی از احترام به حیوان است.

نمونه ی برخورد مناسب در وصیت امام سجاد علیهما السلام به امام باقر علیهما السلام است که به جهت علاقه حضرت به شترشان و برای جلوگیری از خوردن جسدش بوسیله حیوانات درنده، دستور به دفن حیوان پس از مرگ او را می دهند. و روایتی که پیامبر اسلام ﷺ مالک اسبی را به دلیل از بین بردن قوای جنسی و حق تولید نسل او مذمت می کنند و همچنین برخورد و تذکر امام صادق علیهما السلام به غلامی که در کاروان تجاری بار زیادی را بر پشت شتر قرار داده بود که به سبب آن حیوان رنج می برد، مصداق جلوگیری از آزار حیوان در سیره امام صادق علیهما السلام است. با مرور این مصادیق و تطبیق بر معاهده یونسکو، برتری آموزه های اسلام در عرصه حمایت از حیوانات، نسبت به این معاهده و سایر قوانین بین المللی، به وضوح آشکار می گردد و با توجه به انتقال مفاهیم و آموزه های اسلامی به غرب در دوره طلایی تمدن اسلامی، می توان چنین نتیجه گرفت که منشأ بسیاری از قوانین و مقررات عرصه حمایت از حیوانات در غرب، ریشه در آموزه های اسلامی دارد.

فهرست منابع

✽ قرآن کریم

✽ نهج البلاغه.

۱. ارشدی، محمدیار، **نقش قوه قضائیه هند در حفاظت از محیط زیست**، مجله مدرس، دوره ۹، شماره ۳، سال انتشار ۱۳۸۴ ش.
۲. اصفهانی، راغب، **مفردات الفاظ قرآن**، قم: ذوی القربی، ۱۴۳۷ ق.
۳. برقی، احمد بن محمد بن خالد، **المحاسن**، قم: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ق.
۴. بیهقی، ابی بکر، **معرفة السنن والآثار**، بیروت: دارالکتب العلمیه، بی تا.
۵. جزایری، نعمت الله بن عبدالله، **ریاض الأبرار فی مناقب الأئمه الأطهار**، بیروت، تاریخ العربی، ۱۴۲۷.
۶. جوزی، ابن قیم، **طب النبی**، بیروت: دار و مکتبه الهلال، ۱۹۸۳ م.
۷. دمیری، شیخ کمال الدین، **حیة الحیوان الکبری**، بیروت: انتشارات دار الفکر، بی تا.
۸. راوندی، سیدجلیل، **النوادر**، قم: موسسه دارالکتب، بی تا.
۹. رزاق خوشیاری و علی مجدی، **حمایت از حیوانات در قوانین ایران و اسناد بین الملل**، فصلنامه حقوق پزشکی، شماره بیست ششم، از صفحه ۱۷۱ تا ۱۹۲، ۱۳۹۲ ش.
۱۰. زبیدی شافعی، عبدالرحمن، **تیسیر الوصول الی جامع الاصول من حدیث الرسول**، مصر: السلفیه، ۱۳۴۶ ق.
۱۱. سجستانی، ابی داود، **سنن ابی داود**، تحقیق محمد محبی الدین عبد الحمید، بیروت، مکتب العصریه، بی تا.
۱۲. شکر بیگی، زهرا، **بررسی تطبیقی رفتارهای خشونت آمیز نسبت به حیوانات اهلی در حقوق ایران و فرانسه**، پایان نامه ارشد جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق قم، ۱۳۹۲ ش.
۱۳. صدوق، محمد بن علی بابویه، **امالی**، تهران: کتابچی، چاپ ششم، ۱۳۷۶ ش.
۱۴. _____، **ثواب الأعمال و عقاب الأعمال**، قم، دار الشریف الرضی للنشر، چاپ دوم، ۱۴۰۶ ق.

۱۵. _____ **من لا يحضره الفقيه**، تعليقه و تصحيح سيدحسين موسوى خراسانى، تهران، دارالكتب الاسلاميه، ۱۴۱۰ق.
۱۶. عاملی، حر، **وسائل الشیعة**، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹ق.
۱۷. عسقلانی، ابن حجر، **فتح الباری بشرح صحیح البخاری**، بیروت: دارالمعرفة، بی تا.
۱۸. کاتب واقدي، محمد بن سعد، **طبقات**، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران: انتشارات فرهنگ و اندیشه، ۱۳۷۴ش.
۱۹. کلینی، محمد، **اصول کافی**، تهران: دارالكتب الإسلامية، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ش.
۲۰. گودرزی بروجردی و دیگران، محمدرضا، **قانون مجازات فرانسه**، تهران: نشر سلسیل، ۱۳۸۶ش.
۲۱. متقی هندی، حسام الدین، **کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال**، بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۹ق.
۲۲. مشهدی، علی، **ماهیت حق بر محیط زیست**، مجله دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۰ش.
۲۳. مقریزی، احمد، **إمتاع الأسماع**، تحقیق محمد عبد الحمید النمیسی، بیروت: دار الكتب العلمية، ۱۴۲۰ق.
۲۴. مقیمی حاجی، ابوالقاسم، **حقوق حیوانات در فقه اسلامی**، نشریه فقه اهل بیت، سال دوازدهم، شماره ۴۸، ۱۳۸۵.
۲۵. ناصف، شیخ منصور علی، **التاج الجامع للاصول فی احادیث الرسول**، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۶ق.